

Saaremaa sepad tundsid oma kunsti

Ragnar Saage
TÜ magistrant

Septembris jõudsid lõpule arheoloogide kaevetööd Käku sepikojas Saaremaal, kust kahekuuse nõgise töö järel tuli päevavalgele suur hulk mitmesuguseid leide, millest osa kinnitas varasemaid teadmisi, osa aga valmistas arheoloogidele üllatusi. Alumised kihid pole oma saladusi veel üldse paljastanud.

Info raua töötlemise kohta Käkus jõudis arheoloog Jüri Peetsini tänu külavanem Vladimir Juhandile. Algu- ses läkski Peets otsima rauasulatuskohta, kuid välja tuli hoopis sepikoda. Muistis- terikkas piirkonnas asuvas sepikojas tehti kaevamistöid aastatel 2006–2008, 2009. aastal tegeleti peamiselt moodistamisega ning 2012. aastal laiendati olemasolevat kaevandit, et jõuda kõigi sepikojade konstruksioonideni.

Kuigi ka sellel aastal ei suudetud töödega alumiste kihtideni jõuda, on väljakaevatud osas suudetud eristada kolme sepikoda, mis on millalgi hävinud ning seejärel taas enam-vähem samale

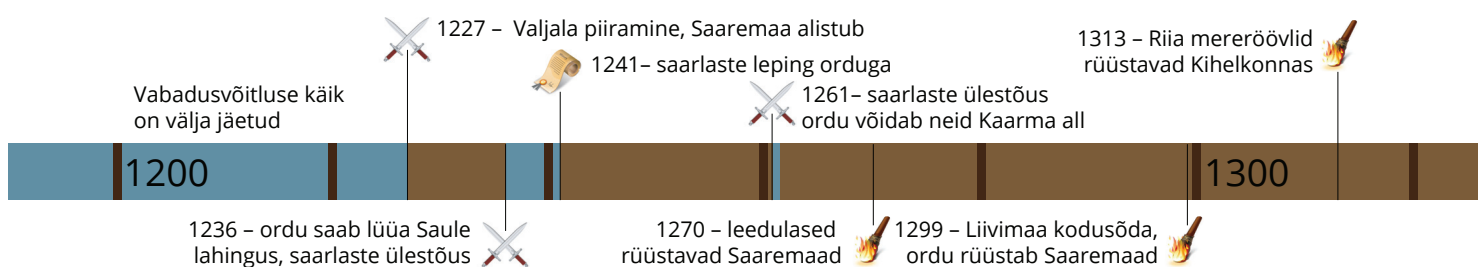
kohale tagasi ehitatud. Ehitusjäänuste kõrval leiti kõiksugu sepistamisega seotud prügi, praaktooteid ja pooleli jäänud esemeid, mis annavad tunnis- tust sepikojas toimunud tegevusest.

Üks põhilisi viise, kuidas leiutmaterjali mõtestama hakata, on leida vastus küsi- musele, mis ajast mingi ehitus ja esemed pärinevad. Käku sepikojaaseme puhul on võimalik vastust saada mitmel viisil. Esiteks on olemas suur hulk esemeid, mille kasutusaaja saab teada neid varem leitud esemetega kõrvutades. Käku puhul on sellisteks leidudeks püstoli rataslukkude detailid 16. sajandi kolmandast veerandist, suur hulk 15.–17. sajandi tabalukke ning 16.–17. sajandisse dateeritud keraamika.

Suur osa kaevajatest on Tartu Ülikooli tudengid. Foto: Ragnar Saage.

Kesk- ja varauusaegse Saaremaa poliitilise ajaloo kronoloogia.

Sepikojast on leitud nii pooleli jäänud kui ka valmis saanud, aga mingil põhjusel purunenud noapidemeid. Foto: Ragnar Saage.

Teiseks tuleb arheoloogidele appi täppisteadus radiosüsinikudateeringutega. Selle meetodiga on võimalik määratleda, mis ajal langetati ehitusmaterjalina kasutatud palgid. Jüri Peets on seni lasknud analüüsida kaht proovi, millest esimene jäi vahemikku 1423–1631 ja teine 1299–1439. Neid dateeringuid kinnitab ka Tallinna penn 15. sajandi keskpaigast.

Kokku saadi üsna pikk ajavahemik 14. sajandist 17. sajandini. Artikli jaluses on ajatelg, millel on näha suuremad sündmused Saaremaa poliitilises ajaloos kesk- ja varauusajal. Raske on seostada sepikojade kolme hävimist kindlate ajalooliste sündmustega, nagu rüüsteretked Liivi sõja ajal, kuid sepikojade toodang oli kahtlemata seotud poliitiliste oludega ning mitme püstoli või püssi ratasluku leidmine annab märku ärevatest aegadest Liivi sõja perioodil.

Vandlist noapide – eksootiline materjal on ühendatud hea käsitööoskusega. Foto: Ragnar Saage.

Ristisõdade eelne ja ülestõusude käigus vabastatud Saaremaa

Saare-Lääne piiskopkonna ja Liivi ordu võim Saaremaal

1343 – saarlased tõusevad üles ja vallutavad Põide linnuse

1345 – orduvägi sunnib saarlased alistuma

1381 – Kuressaare linnuse esmamainimine

1458 – Saksa ordu ja Poola sõjakäigus rüüstab Saaremaad Danzigi väeüksus

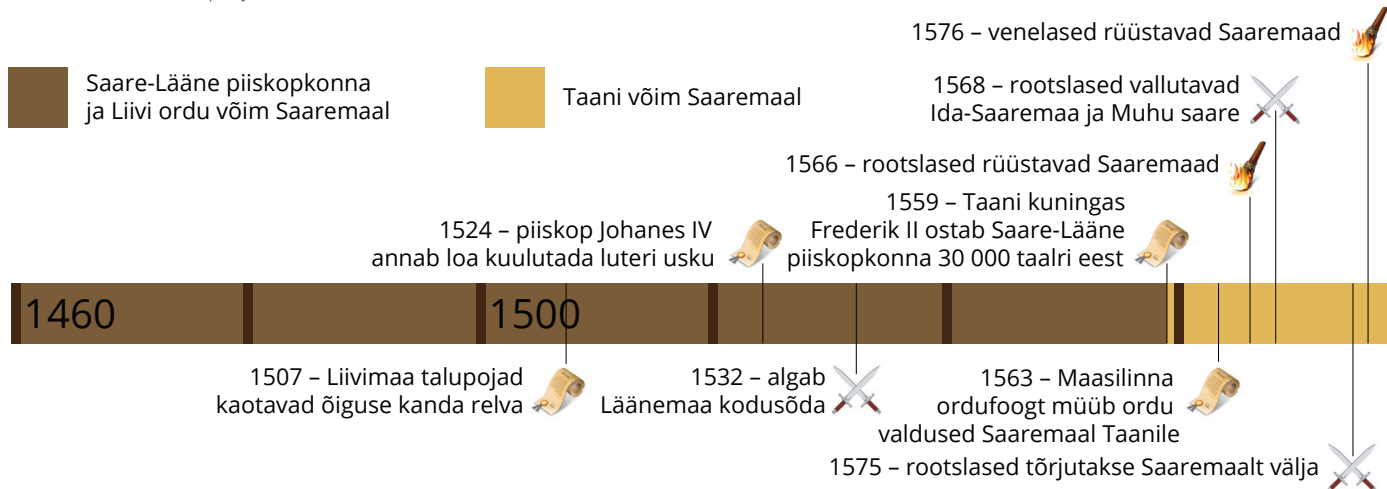
1344 – orduvägi vallutab saarlaste linnuse, saarlaste kuningas Vesse puuakse üles. Peale orduväe lahkumist tõusevad saarlased jälle üles.

1430 – ordu hõivab piiskopkonna linnused
1427 – piiskopi rivaalidest mereröövlid rüüstavad Saaremaal

1400

Rekonstruktsioon Käku sepikojast kaevamistulemuste baasil. Illustratsioon: Meelis Brikker.

Püstoli ratasluku plaat ja pooleks saetud püsirohusrv. Foto: Ragnar Saage.

Üldiselt rääkisid leiud siiski rahuajast ja Käku seppade toodang oli mõeldud igapäevaseks kasutamiseks ümberkaudsetes taludes ja mõisates. Silma torkas asjaolu, et sepikojas tehti nii odavaid, talumajapidamises hädavajalikke esemeid kui ka kalleid ja eksootilisi asju, mille arvatavaid ostjaid võiks otsida pigem mõisatest. Lihtsamaks orienteerumiseks eri esemete hulgas on need jaotatud võimalike ostjate järgi kolmeks rühmaks.

Lihtsamate kaupade hulka kuuluvad talu- ja mõisamajapidamises hädavajalikud tööriistad nagu vikatid, noad, raudkatlad, hobuserauad. Kabjanaelte suure arvu põhjal otsustades oli rautamine sepale tähtis sissetulekuallikas.

Järgmise esemerühma ostjaskond moodustab omalaadse keskklassi, kuigi tänapäeva mõistes keskklass keskaja lõpus ja varauusajal puudus. Siia rühma kuuluvad esemed, mida ilmselt võis leida mõisatest, aga ka heal järjel taludest, näiteks tabalukud ja võtmed, nikerdatud luukäepidemega noad ja pronkskatlad. Kui talus võisid need esemed olla hea

majandamise märgiks, siis mõisa puhul võib eeldada, et nende olemasolu oli pigem norm kui uhkuseasi.

Kõige kallimad on muidugi luksusese- med: kaunilt nikerdatud elevandiluu- st noapidemed ning püstolite rataslukkude detailid. On selge, et vandel kui eksootiline materjal oli Saaremaale sisse toodud. Samas ei ole teada, kas noapidet kaunistav keeruline nikerdus on tehtud Käkus või toodi pidemed saarele juba kaunistatud kujul.

Samad küsimused kerkisid esile ka rataslukkude puhul. Pole teada, kas sepikoda oli koht, kus neid valmistati, parandati või hoopis vahetati relvade rataslukud välja uuemate lukutüüpide vastu. Oluline on aga asjaolu, et Käku sepikojas tegeleti püstolilukkudega.

Ka pronksist valatud esemete puhul pole selge, kas neid valmistati Käku sepikojas. Ühelt poolt võisid need kuuluda sepikoja toodangu hulka, olid mingil põhjusel katki läinud või praagid. Teiselt poolt on võimalus, et need olid mujal valmistatud ning sepp oli need toormaterjalina kokku ostnud, et neist uusi asju valada.

Omaette huvitav uurimisvaldkond on küsimused, mis on seotud sepa ja selli ning sepa ja ostja suhtega. Kas sepiko- jas võiks täheldada teatud tööjaotust sepa ja selli vahel? Kuidas jõudsid uued tehnoloogiad Käku sepikotta? Kas meistri või hoopis linna õppima saadetud selli kaudu? Kas sepp tegi sepiseid turul müümiseks või lävis ta ostjatega isiklikult? Eespool esitatud küsimustele loodetakse vastused leida edasise uurimistöö käigus nii metallograafilisi uurin- guid kui ka ajaloolisi allikaid kasutades.

Kui siin tutvustatud esemete omani- keks pidid saama inimesed väljastpoolt sepikoda, siis on üks leid, mille võiks omistada just sepale endale. Nimelt tuli sepikojast välja ühe Hollandi savipiibu katke – ese, milletaolisi on varauusaeg- selt Liivimaalt iseenesest palju leitud. Küll aga annab see leid võimaluse jõuda natuke lähemale sepale kui inimesele – päeva viimase vikatitera lõpetanud sepp istub õhtul sepikoja ette pingile, süütab piibu ja vaatab, kuidas sell rauaräbu sepikojast välja viib.

Rootsi võim Saaremaal

1645 – Brömsebro rahu Taani ja Rootsi vahel, Saaremaa läheb Rootsi alla

1611 – rootslased tungivad Ida-Saaremaale ja Muhu saarele

1600

1612 – rootslased rüüstavad Saaremaad ja viivad vägivaldselt talupoegi mandrile

1710 – Vene väed vallutavad Saaremaa

1700